

УДК 82.09: 82. / 6 / 2+929 Маланюк 477. 65
DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-7-124-131

Monographic portraiting of Eugene Malanyuk in the context of mass and exclusive: Shevchenko's study essay of the poet in the scientific concept of Gregory Klochek

**Національна ідея в контексті масового й елітарного
(шевченкознавча есеїстика Євгена Маланюка в науковій концепції
Григорія Клочека)**

Tetyana Yarovenko,
Candidate of Philology, teacher

Тетяна Яровенко,
кандидат філологічних наук,
викладач

<https://orcid.org/0000-0001-6316-7113>

jarovenko.t@gmail.com

Kharkiv Cooperative Trade and
Economic College
✉ 14A Netchynska
Embankment, Kharkiv

Харківський кооперативний
торгово-економічний коледж
✉ м. Харків, вул. Нечечинська
набережна, 14А

Original manuscript received September 17, 2018

Revised manuscript accepted October 12, 2018

ABSTRACT

This article reviewed the methodology of literary criticism and cultural practices of E. Malanyuk's "monographic portraiture" of Taras Shevchenko figure that is relevant in the new social and political circumstances. A significant role in the national Malanyuk's study played Kirovograd. L. Kutsenko and G. Klochek activate Malanyuk's study researches, including literary and critical shevchenkiana of the artist. Thus, the purpose of the article is to review the scientific concept of G. Klochek that is updating in turn by a combination of academism with active response to "one day wonder". The concept of G. Klochek is set in interpretation of power stress of Shevchenko's works, the essence of which is the following: semantic inexhaustibility, organic and natural style, extraordinary informative density. It faces major aspects of Shevchenko's study intelligence of G. Klochek: social and realistic stereotypes perception debunking of Kobzar's individuality and works, national and state approach to the understanding of his phenomenon, deep artistic craft research of Taras Shevchenko's artistic works. The scientist defines the concepts underlying shevchenkology of E. Malanyuk: universal artistic factor ("vital and creative truth of nation") and Shevchenko's national idea. G. Klochek analyzes actively varied by E. Malanyuk components of these concepts and offers to contemporaries the "frame" of Malanyuk's shevchenkiana made, according to the researcher's point of view, "for growth for all our Shevchenko's study": "monolithic status", "volcanic" energy of Shevchenko's words, "messianism", "lively Shevchenko". According to G. Klochek a real perspective of modern Ukrainian Shevchenko's study has to become a complete structure, "frame" of which created Malanyuk that should be "held by in-depth interpretation of some Shevchenko's works".

Keywords: *relevance, analysis, archetype, elitism, essay, interpretation, frame, quintessence, concept, conception, methodology, national centrism, reception, phenomenon, shevchenkiana.*

Характеризуючи мотивацію пошуку Є. Маланюком розв'язки на сучасний стан його батьківщини, яка вимагає введення державної бронзи (Войчишин Ю., 1997:17); Яр Славутич наголошує беззаперечну роль “таких постатей як гетьман Іван Мазепа, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш та Іван Франко у кристалізації теорії поета” (Войчишин, 1997:19); аналогічної думки притримується О. Тарнавський, надаючи Є. Маланюку в українській історіографії місце поета-державника. Ю. Лавріненко чи не першим розглядає й належно оцінює високоякісну есеїстику “Книги спостережень”, окреслюючи водночас спрямування майбутніх досліджень: “Ці есеї будуть згруповані в ряд циклів: цикл Шевченка, цикл Франка, Пателеймона Куліша, Миколи Гоголя...” (Лавріненко Ю., 1994: 151). Характеризуючи Є. Маланюка як мислителя-історіософа й спостережника, літературознавець визначив основоположні принципи культурологічних досліджень митця, що забезпечували їхню цілісність і системність: **історичний**, суть котрого полягає в оцінці будь-якого культурного явища як репрезентації національної свідомості чи національної духовності, відбиття певного історичного етапу становлення нації, та **особистісний**, коли вибір об'єкта дослідження детермінувався виключно аксіологічною системою і світоглядними переконаннями Є. Маланюка [Лавріненко Ю., 1994: 152-153].

1990 року в Україні друкується стаття І. Дзюби “Поезія вигнання”, в якій окремим питанням постає культурологічна, мистецтвознавча, літературно-критична есеїстика Є. Маланюка. Згодом Т. Салига окреслює напрямки вивчення літературно-критичної спадщини письменника, що передбачало створення образу Маланюка-есеїста, -критика, -літературознавця, -культуролога; О. Баган аналізує естетичні фактори формування націоцентричного пафосу та виховання патріотизму, виявлені у прозі Є. Маланюка; П. Іванишин розглядає засади есеїстики Є. Маланюка як стратегії **політичної герменевтики**, визначає авторський підхід до оцінки художніх явищ як **“національний підхід”**, що дозволило йому сформулювати концепцію **малоросійства**, аналізує **націоцентризм** як ідеологічну складову в оцінці естетичних феноменів, досліджує авторську концепцію **елітарності**. Учений простежив за функціональністю такого підходу Є. Маланюка на прикладі розкриття есеїстом таємниць геніальності, духовної складової, ментальної впливовості та естетичної цінності Т. Шевченка (“Маланюкова “шевченкіана”). У новому тисячолітті Б. Синевич обсервує практику “монографічного портретування”, апробовану Є. Маланюком у його літературознавчих студіях; зазначеному дослідженню тематично близькою постає робота О. Омельчук, в якій авторка наголошує на принциповому запереченні письменником орієнтованих на масовість

життєписів, віддаючи перевагу “великим” біографіям духу; актуальність літературно-критичних праць Є. Маланюка обґрунтовують В. Владимириова, І. Воронюк, Н. Науменко, І. Процик та ін..

Проте найбільш помітну й вагому, навіть засадничу роль у становленні вітчизняного маланюкознавства відіграла Кіровоградщина. Л. Куценко, на переконання О. Ситько – один із “фундаторів новітньої вітчизняної науки” про автора “Стилета й стилоса”, застосовуючи методологію портретування Є. Маланюка, створив фундаментальне монографічне дослідження творчості митця “Dominus Маланюк: тло і постать”, у якому фактично зреконтруував життєвий і творчий шлях письменника (Куценко Л., 20001). Своєрідними були й дослідження інших науковців Кіровоградщини, які доповнювали й розширювали коло проблем маланюкознавства (С. Барабаш, Г. Клочек, В. Марко, В. Панченко, Г. Бондаренко, В. Краснощок). У їхній дослідницькій площині також публіцистика й проза Є. Маланюка у формі “літературної критики, історії і теорії літератури, історіософії, культурології, мемуарної замальовки...” (Клочек Г., 1997: 68-89). Л. Куценком і Г. Клочеком активізуються маланюкознавчі дослідження, у тому числі й літературно-критична шевченкіана митця, яка потрапляє також у площину зацікавлень молодих науковців О. Гольник та О. Цепи.

Мета статті. Отож, автор розвідки, котра має суто історіографічний характер, визначає за мету стислий огляд наукової концепції професора Г. Клочека, що актуалізується, своєю чергою, поєднанням академізму вченого з його активним реагуванням на “злобу дня” в публіцистичній площині й безпосередній викладацькій діяльності.

Виклад основного матеріалу. 1997 року в Кіровограді проведено першу Міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену 100-річчю від дня народження Є. Маланюка. Своєрідною “програмою” (за напрямками змістового наповнення) стала стаття Г. Клочека “Князь духа і мислі”. Розвідка складається з двох умовних частин: у першій – біографічні дані з акцентацією на дивовижній згармонізованості “емоцій” та “рацій” поета (Клочек Г., 1997: 68-89).; у другій – оцінка особистості Є. Маланюка як носія енергетики поетичного слова, зарядженого національною ідеєю, природу якого слід “розглядати із різних точок зору – біографічно-психологічних, образно-поетикальних...” (Клочек Г., 1997: 78-79]. Щодо еволюції провідної стильової тональності поетичної інвективи Є. Маланюка, то вчений проілюстрував її у послідовності рецептивної лінії “Біблія – Шевченко – Маланюк” (Клочек Г., 1997: 79-83]. Слід нагадати, що свого часу Л. Куценко також актуалізував дослідження життєпису Шевченка – Маланюка, але у параметрах “Маланюк – Шевченко – Маланюк” прямим цитуванням поета: “Хотілося б звернути увагу на одну проблему, яку наше Шевченкознавство ще не поставило виразно і на повний зріст. Це проблема Шевченкової *особистості* (курсив Є. Маланюка – Т. Я.). [...] Шевченкознавство наше, скероване переважно на певні формальні цілі – стиль, тематика, філософічні основи, історичне оточення, окремі

комплекси ідей і т. д., – мало зупинялося на змісті самої особистості поета”. Актуальність цієї думки, висловленої півстоліття тому, – наголосив дослідник, – ще нагальніше звучить сьогодні” (Куценко Л., 2001: 4). Саме у річище зазначеної “нагальності” й спрямовані наукові зусилля Г. Ключека.

На думку В. Пахаренка, квінтесенція Ключекового шевченкознавства загалом сконденсована в одному з висловів академіка: “Шевченкове слово є оберегом нації. Ми зберегли себе як нація завдяки Його Слову. І хай ні в кого не буде сумніву, що Його Слово допоможе нам стати великою нацією” (Пахаренко В., 2013:7). Думка Г. Ключека розгортається в потрактуванні феномена енергетичної напруги Шевченкових творів, змістова й формальна суть котрої є: **семантична невичерпальність** (“Шевченко концентрував увагу на вузлових, найбільш болісних, визначальних проблемах національного й загальнолюдського життя, умів дійти до суті цих проблем і запропонувати певні програми позитивного життєдіння” (Пахаренко В., 2013: 6); **органічність і природність стилю** (“...на мовному рівні поет через архетипні образи зумів налагодити безпосередній контакт з колективним несвідомим українського народу” (Пахаренко В., 2013: 6); **надзвичайна інформативна щільність**, здатна «до широкого асоціативного розгортання» (Пахаренко В., 2013:6). Звідси постають провідні аспекти шевченкознавчих розвідок Г. Ключека: **розвінчання соцреалістичних стереотипів сприймання особистості й доробку Кобзаря, національно-державницький підхід до осмислення його феномена, глибинне дослідження художньої майстерності мистецького спадку Тараса Шевченка** (Пахаренко В., 2013: 4). До цього переліку, на наш погляд, можна додати **полемічний** аспект, коли дослідник специфікою власної концепції опонує представникам неоміфологічного напрямку (Г. Грабович, О. Забужко, П. Плющ та ін.), не говорячи про апологетів “шевченкофобії як форми українофобії” (І. Дзюба) в епатажних особах О. Бузини (“Вурдалак Тарас Шевченко”), М. Грекова, К. Дерев’янка, Г. Боброва (“Тарас Шевченко – крестный отец украинского национализма”) тощо (Цєпа О., 2014:83-84).

Утім, повернемося до розмови про конференцію 1997 року, коли Г. Ключеком вперше робляться спроби концептуально окреслити методологічну систему Є. Маланюка, “суть якої полягає в тому, що кожне літературне явище пізнається, інтерпретується та оцінюється з націоналістичних позицій” (Ключек Г., 1997: 26). Ефективність такого підходу залежить, насамперед, від підпорядкованості мети розвідки **національній ідеї**, що дає можливість виявити феномен досліджуваної особистості як **системно організованої еволюційної цілісності** (Ключек Г., 1997: 26). На переконання літературознавця, зазначена теза є домінантою Маланюкового осмислення Кобзаря: “Творчість та особистість Тараса Шевченка – це основний матеріал, на якому

відшліфовувався і набув довершеності Маланюків метод. В одній із перших своїх статей, [...] Маланюк чітко визначив і номінував свою дослідницьку доктрину: "...розуміння творчості Шевченка і висвітлення його особистості можливі лише за національного підходу до національного генія". Важливо зауважити, що цей геніальний дослідницький принцип, номінований Маланюком як "національний підхід", [...] характеризувався ним як "велика правда" (Клочек Г., 1997: 26) (дисертант Г. Клочек В. Краснощок у контексті сучасних пошуків у вирішенні проблеми критеріїв оцінки художності також розглядає категорію "правди Нації" як одну із засадничих цінностей Є. Маланюка у визначенні рівня художності). Звідси логічно постає питання про методологію *системного підходу*, коли спрацьовує взаємно збагачений пізнавальний процес: від особистості митця до "особливостей його художнього світу, стилю, поетики" (Клочек Г., 1997: 27) і навпаки – від інтерпретації творчості до кращого осягнення його постаті.

Цитований вище В. Пахаренко узагальнює головні постулати Шевченкової національної ідеї, які постають лейтмотивом шевченкознавчої есеїстики Є. Маланюка і покладені в основу концепції Г. Клочека: "1. Рішуче викриття й заперечення національного зрадництва, малоросійства. У "Кобзарі" чітко зазначено, що перетворення України на благодатну державу "відбуватиметься як процес ізживання малоросійства, процес з'яви нових поколінь, не заражених цією страшною національною недугою" [9, 5]. (Останнє засвідчують резонансні публікації вченого, одні назви котрих провокують принципіві дискусії: "Дядьки Отчества чужого..." Тарас Шевченко про національну зраду", "До істинного Тараса Шевченка. Хто і як фальсифікував "Кобзаря", "Шевченко: долаючи нав'язані міфологізми" тощо.) 2. Проблема провідної верстви народу. Шевченкове розуміння того, якою має бути українська еліта – національно свідомою, консолідованою, близькою до народу [...]" (Пахаренко В., 2013: 5). В останній (за хронологією оприяднення) передмові „Малоросійство” Євгена Маланюка і сьогодення” Г. Клочек постійно апелює до Т. Шевченка та потрактування його поетичних пророцтв Є. Маланюком, констатуючи, на жаль, *post faktum*: "...якби з перших років нашої незалежності його зміст (трактату "Малоросійство" – Т. Я.) був засвоєний і сприйнятий активною більшістю нашого суспільства, тобто тими людьми, хто має пряме чи опосередковане відношення до будівництва нашої держави, то й саме будівництво було б набагато успішнішим" [6, 3].

У подальших розвідках Г. Клочека есеїстика Є. Маланюка постає як видатне досягнення "в цілісному осмисленні творчості Тараса Шевченка, її значення для формування української нації" (Клочек Г., 2015: 3), а також узагальнюються чинники, котрі "обумовили глибину інтерпретації Маланюком поетичної творчості національного генія" [Клочек Г., 2013: 3]. Науковець визначає два провідні концепти, на яких базується шевченкологія Є. Маланюка: універсальний чинник

художності, сформульований есеїстом як “життєдайнотворча правда нації”, і Шевченкова національна ідея [Клочек Г., 2013: 4], наголошуючи при цьому на прагненні автора замість аналізу окремих поезій “сказати про поета головне, визначальне” [Клочек Г., 2013: 9]. Поглиблюючи тезу, Г. Клочек аналізує активно варійовані Є. Маланюком складники зазначених концептів і пропонує на розгляд сучасників “каркас” Маланюкової шевченкіани, зробленої, на переконання дослідника, “на виріст для всього нашого шевченкознавства” (Клочек Г., 2015: 5): “монолітність”, “вулканічна” енергія Шевченкового слова, “месіанство”, “живий Шевченко” (Клочек Г., 2015: 5-6). (марковано Г. Клочеком – Т. Я.). Наголосивши, що жоден із перелічених концептів (як і низка не зазначених) легко “розкручується в глибину” (Клочек Г., 2015: 6). (курсив Г. Клочека – Т. Я.). Цим вони засвідчують свою істинність, що Г. Клочек пояснює магією Маланюкового впливу, психологічні чинники котрого полягають, “по-перше, у його глибокому переконанні в правдивості своїх думок [...], і, по-друге, в темпераментній емоційності тексту” (Клочек Г., 2015: 5-6).

Висновки. Отже, на переконання Г. Клочека, реальною перспективою сучасного українського шевченкознавства має стати завершення будови, “каркас” котрої створив Є. Маланюк, і це «завершення» повинно “відбутися шляхом поглибленої інтерпретації окремих творів Шевченка” (Клочек Г., 2015: 5-9). Літературознавець на різних рівнях утілює свою концепцію в життя – від використання в якості мотто Маланюкових “коротких і водночас точних характеристик” [4, 15] для аналізу певної проблеми (“Візуальний світ Шевченкової „Марії”): “... – твір “неймовірної висоти українського релігійного світогляду”, твір “незрівнянної тонкоти мистецької правди, глибокого почуття і такої прекрасної простоти, що в порівнянні з ним Ренанове “Життя Ісуса” видається блідю і надуманою літературою” (Клочек Г., 2013: 15) та артикуляції крізь призму Маланюкового бачення, наприклад, Шевченкової Категорії правди, що “сповнена особливо значущого філософського сенсу” (Клочек Г., 2013: 41), але ще “не висвітлена з достатньою повнотою” (Клочек Г., 2013: 41) до ґрунтового посібника для вчителів “Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація”, в якому автор подає низку розгорнутих потрактувань ключових творів “Кобзаря” на засадах науковості й “справедливості” з урахуванням національної ідеї як “домінанти його творчості”.

Література

1. Войчишин Ю. Євген Маланюк у літературознавстві української діаспори / Юлія Войчишин // *Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія*. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград: КДПУ, 1997. – Ч. III. – С. 12–19.
2. Клочек Г. Князь духа і мислі / Григорій Клочек // Кур’єр Кривбасу, 1997. – №4. – С. 68-89.

3. Ключек Г. Про методологію літературознавчої есеїстики Є. Маланюка / Григорій Ключек // *Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія*. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3-х ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997. – Ч. III. – С. 24-30.

4. Ключек Г. Візуальний світ Шевченкової «Марії» / Григорій Ключек // Наукові записки. – Випуск 114. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 15-45.

5. Ключек Г. Конгеніальність Шевченкіани Євгена Маланюка / Григорій Ключек // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3-9.

6. Ключек Г. «Малоросійство» Євгена Маланюка і сьогодення / Григорій Ключек // Є. Маланюк, «Малоросійство». – К. : «Український пріоритет», 2015. – 48 с.

7. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать / Леонід Куценко. – Кіровоград : Центрально-Українське вид-во, 2001. – 264 с.

8. Лавріненко Ю. Мислитель-спостережник / Юрій Лавріненко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 4 т. / [Упорядники В. Яременко (Україна), Є. Федоренко (США)]. – К. : Рось, 1994. – Т. II. – С. 151-153.

9. Пахаренко В. Оборонець істин «Кобзаря» (шевченкознавча концепція Г. Ключека) / Василь Пахаренко // Наукові записки. – Випуск 114. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3–7.

10. Цєпа О. Образ автора в поезіях Тараса Шевченка до заслання: монографія / Олександра Цєпа. – Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії „Авангард”», 2014. – 260 с.

References

1. Vojchyshyn, Y. (1997). *Yevgen Malanyuk u literaturoznavstvi ukrayins'koyi diyaspori* [Eugene Malanyuk in the Literary Studies of the Ukrainian Diaspora]. Kirovograd : KDPU, III, 12–19 [in Ukrainian].

2. Klochek, G. (1997). *Knyaz duxa i mysl'i* [Prince of Spirit and Thought]. Kur'yer Kryvbasu, 4, 68-89 [in Russian].

3. Klochek, G. (1997). *Pro metodologiyu literaturoznavchoyi eseyistyky Y. Malanyuka* [The Methodology of Literary Essay of E. Malanyuk]. Kirovograd : KDPU, III, 24–30 [in Ukrainian].

4. Klochek, G. (2013). *Vizual'ny'j svit Shevchenkovoyi «Mariyi»* [Shevchenko's "Mary" Visual World]. Kirovograd : RVV KDPU, 114, 15–45 [in Ukrainian].

5. Klochek, G. (2013). *Kongeniial'nist' Shevchenkiany Yevgena Malanyuka* [Congeniality of Shevchenkiana by Eugene Malanyuk]. Kirovograd : RVV KDPU, 126, 3–9 [in Ukrainian].

6. Klochek, G. (2015). «*Malorosijstvo*» *Yevgena Malanyuka i s'ogodennya* ["Little Russian" by Eugene Malanyuk and Now]. K : «Ukrayins'kyj priorytet» [in Ukrainian].

7. Kutsenko, L. (2001). *Dominus Malanyuk: tlo i postat'* [Dominus Malanyuk: Background and Figure]. Kirovograd : Central'no-Ukrayins'ke vyd-vo [in Ukrainian].

8. Lavrinenko, Y. (1994). *Myslytel'-sposterezhyk* [Thinker-Observer]. K : Ros', II, 151–153 [in Ukrainian].

9. Paharenko, V. (2013). *Oboronecz' istyn «Kobzarya» (shevchenkoznavcha koncepciya G. Klocheka)* [The Defender of the Truths of Kobzar (G. Klochek's Shevchenko Studies Concept)]. Kirovograd : RVV KDPU, 114, 3–7 [in Ukrainian].

10. Tsepa, O. (2014). *Obraz avtora v poeziyax Tarasa Shevchenka do zaslannya: monografiya* [The Author's Image in the Poems by Taras Shevchenko before the exile: a monograph]. Kirovograd : PP «Centr operatyvnoyi poligrafiiy „Avangard»» [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається методологія літературно-критичних та культурологічних практик Є. Маланюка "монографічного портретування" постаті Тараса Шевченка, що є актуальним за нових суспільно-політичних обставин. Помітну роль у становленні вітчизняного маланюкознавства відіграла Кіровоградщина. Л. Куценком і Г. Клочеком активізуються маланюкознавчі дослідження, у тому числі й літературно-критична шевченкіана митця. Отож, метою статті є огляд наукової концепції Г. Клочека, що актуалізується, своєю чергою, поєднанням академізму з активним публіцистичним реагуванням на "злобу дня". Концепція Г. Клочека розгортається в потрактуванні енергетичної напруги Шевченкових творів, суть котрої є: "семантична невичерпальність, органічність і природність стилю, надзвичайна інформативна щільність" (Тут і далі марковано нами – Т. Я.). Звідси постають провідні аспекти шевченкознавчих розвідок Г. Клочека: розвінчання соцреалістичних стереотипів сприймання особистості й доробку Кобзаря, національно-державницький підхід до осмислення його феномена, глибинне дослідження художньої майстерності мистецького спадку Тараса Шевченка. Науковець визначає концепти, на яких базується шевченкологія Є. Маланюка: універсальний чинник художності ("життєдайнотворча правда нації") і Шевченкова національна ідея. Г. Клочек аналізує активно варійовані Є. Маланюком складники зазначених концептів і пропонує на розгляд сучасників "каркас" Маланюкової шевченкіани, зробленої, на переконання дослідника, "на виріст для всього нашого шевченкознавства": "монолітність", "вулканічна" енергія Шевченкового слова, "месіанство", "живий Шевченко" На переконання Г. Клочека, реальною перспективою сучасного українського шевченкознавства має стати завершення будови, "каркас" котрої створив Є. Маланюк, що повинно "відбутися шляхом поглибленої інтерпретації окремих творів Шевченка".

Ключові слова: актуальність, аналіз, архетип, елітарність, есе, інтерпретація, каркас, квінтесенція, концепт, концепція, методологія, націоцентризм, рецепція, феномен, шевченкіана.